

Н. М. Гладий, Л. М. Грижак,
Чернівецький національний університет, м. Чернівці

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВИРАЖАЛЬНИХ ЗАСОБІВ МОВИ В ПОРТРЕТНОМУ ОПИСІ

Предметом вивчення в статті є особливості застосування виражальних засобів мови в композиційно-мовленнєвій формі портретного опису в романі Дж. Голсуорсі «Власник». У результаті лінгвостилістичного аналізу фрагментів опису зовнішності літературних героїв з'ясовано кількісні та якісні параметри використання письменником тропів для створення художньо-образної характеристики зовнішнього вигляду персонажів у першій частині трилогії «Сага про Форсайтів».

Ключові слова: художній твір, виражальні засоби мови, композиційно-мовленнєва форма, портретний опис, троп.

SPECIFICITY OF USE OF EXPRESSIVE LANGUAGE MEANS IN A PORTRAIT DESCRIPTION

The paper deals with the study of language peculiarities of narrative compositional forms, specifically the use of lexical stylistic devices in characters' portrait descriptions in fiction. The research was conducted on the material of the first novel of the Forsyte Saga – «The Man of Property», written by the pre-eminent British writer J. Galsworthy. Portrait descriptions are interpreted in the given work as the portrayals of the characters' appearance, age, built, clothes and of other features that produce their visual images. The literary analysis of the novel revealed quantitative and qualitative characteristics of the lexical stylistic devices employed by the author in the portrait descriptions. It was determined that the most frequently used stylistic device in the novel was epithet, with the help of which the author gave expressive and evaluative portrayals of characters. J. Galsworthy made use of both affective and figurative epithets as well as of their different structural patterns. Less frequently the author employed original and trite metaphors and similes to depict the appearance of the literary heroes. The other lexical literary means – metonymy, zeugma, hyperbole and paraphrase were seldom used in portrait descriptions although they also assisted in building up the vivid images of the characters' appearances in the novel.

Key words: fiction, expressive means of language, narrative compositional form, portrait description, tropes.

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВЫРАЗИТЕЛЬНЫХ СРЕДСТВ ЯЗЫКА В ПОРТРЕТНОМ ОПИСАНИИ

Предметом изучения в статье есть особенности применения выразительных средств языка в композиционно-речевой форме портретного описания в романе Дж. Голсуорси «Собственник». В результате лингвостиллистического анализа фрагментов описания внешности литературных героев выяснено количественные и качественные параметры использования писателем тропов для создания художественно-образной характеристики внешнего вида персонажей в первой части трилогии «Сага о Форсайтах».

Ключевые слова: художественное произведение, выразительные средства языка, композиционно-речевая форма, портретное описание, троп.

Композиційно-мовленнєві форми опису є невід'ємними частинами змістової організації художньої оповіді. За їх допомогою письменники створюють портретизацію літературних героїв і змальовують місце дії, транслюючи в таких фрагментах тексту власне ставлення до зображуваних подій та осіб. Опис сприяє кращій візуалізації в читацькій уяві зовнішності персонажів, середовища та оточення твору та наближають художню реальність до дійсності. Портретний опис є одним з важливих параметрів створення цілісного образу персонажа, тому в мовознавчому плані видається цікавим аналіз мовних засобів, які застосовують письменники для представлення їх яскравих і незабутніх образів.

Актуальність роботи визначається тим, що вона пов'язана з сучасним напрямом наукових пошуків у мовознавстві – антропоцентричним, одним з аспектів якого є дослідження комунікативно-прагматичних характеристик тексту та особливостей вживання мовних одиниць у тексті з метою визначення їх ролі в створенні прагматичної настанови художньої оповіді.

Зв'язок авторського доробку з важливими науковими та практичними завданнями полягає в подальшому розвитку і поглибленню теоретичних і практичних вимірів лінгвістики тексту, а саме у вивченні специфіки функціонування, призначення та значимості виражальних засобів мови в композиційно-мовленнєвих формах опису.

Використання мовних одиниць у композиційно-мовленнєвій формі портретного опису (далі – ПО) уже неодноразово привертало увагу науковців. Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволив виявити, що на матеріалі англійської мови мовностилістичні особливості створення ПО персонажів вивчалися в ряді наукових праць [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7].

Так, С. Ю. Селєзнєва, провівши дослідження на матеріалі романів і оповідань англійських і американських письменників 19 і 20 ст. встановила, що у формуванні ПО персонажа беруть участь три групи лінгво-когнітивних засобів (механізмів): 1) стилістичні засоби, 2) деталізація, 3) метафорична концептуалізація. Стилiстичні засоби можуть самостійно сформуувати зорове враження (портрет персонажа) без участі інших механізмів. Найбільш активно вживаються метафора, (метафоричний) епітет, образне порівняння, а також лексичний і семантичний повтори. Механізм деталізації, який припускає згадку й опис різних деталей зовнішності персонажа, може також функціонувати як єдиний засіб конструювання зорового враження від опису зовнішності, але частіше всього перетинається і взаємодіє зі стилістичними засобами. А механізм метафоричної концептуалізації не виступає як самостійний, але виконує роль когнітивної основи, на яку обов'язково «налаштовуються» стилістичні засоби і деталізація [7, с. 184–185].

Т. С. Борисова, вивчаючи застосування лінгвостилістичних засобів у створенні стереотипного образу персонажа в англomовній пригодницькій прозі, виявила, що автори найчастіше використовують кваліфікативні мовні одиниці (прикметники та прислівники), а також позитивно і негативно заряджені епітети, порівняння та метафори для характеристики різних персонажів [2, с. 16–17].

У дослідженні О. А. Малетіної здійснено комплексний аналіз мовностилістичних особливостей портрета на матеріалі творів Т. Драйзера та виявлено, що такі художні засоби як – алюзія, літота, порівняння, повтори, паралельні конструкції і метафора найчастіше використовувалися письменником для створення характероцентричних портретів персонажів [3, с. 17–18].

Розглянувши особливості портретних описів у романі англо-американської письменниці Ф. Г. Бернет «Таємний сад», написаного на початку 20ст., Н. Рашкі приходиться до висновку, що «авторка переважно використовує порівняння з метою створення яскравих характеристик героїв» [6, с. 178].

Про схильність англійської та американської літератури на початку 20 ст. до метафоричних концептів, як до природної характеристики говориться в дослідженні Е. Ананьян [1, с. 10].

Утім О. В. Омецинська, проаналізувавши портретні описи в англійських художніх творах першої половини 20 ст., стверджує, що «епітет складає 56,2% від усіх стилістичних засобів, зареєстрованих у корпусі нашої вибірки» і вважає, що саме цей троп є головним серед стилістичних засобів у описі зовнішності персонажів [5, с. 168].

Стислий огляд вище згаданих праць дає змогу побачити, що дослідники виділяють різні виражальні засоби як найуживаніші в ПО персонажів, що може бути пояснено як особливостями ідіостилю конкретного художника слова, так і неоднаковим тлумаченням ПО персонажу, а також застосуванням різних методологічних підходів до аналізу композиційно-мовленнєвої форми портретного опису. Ураховуючи це, розгляд мовних особливостей ПО персонажів є достатньо актуальним у плані вивчення прикметних характеристик індивідуально-авторських способів зображення зовнішності літературних героїв з метою їх подальшого порівняння.

Методологічне або загальнонаукове значення роботи полягає в тому, що її результати сприятимуть поглибленню і розширенню знань стосовно мовних особливостей композиційно-мовленнєвої форми опису та є внеском у розробку комунікативно-прагматичної теорії тексту і дискурсу.

Новизна роботи полягає в тому, що в ній досліджуються закономірності та особливості використання лексичних стилістичних засобів в композиційно-мовленнєвій формі портретного опису в романі «Власник» – першої частина трилогії Дж. Голсуорсі «Сага про Форсайтів» [9].

Лексичним мовним засобом, або тропом, вважається «мовностилістичний зворот, що полягає у вживанні слова або вислову в непрямому, переносному значенні для досягнення відповідного виражально-зображального ефекту [8, с. 692–693]. До композиційно-мовленнєвої форми портретного опису ми зараховуємо опис зовнішності персонажа, зокрема його віку, одягу та взуття, частин тіла, жестів, тобто всі ті компоненти, які дають читачеві візуальне уявлення про персонаж.

У ході аналізу роману нами виокремлено 156 фрагментів портретного опису. Методом суцільної вибірки вирізано 7 видів троп, які використанні в зображенні зовнішності персонажів. Результати дослідження представлені в нижченаведеній таблиці 1.

Таблиця 1

Кількісні параметри використання лексичних виражальних засобів у романі Дж. Голсуорсі «Власник»

Троп	Кількість
Епітет	143
Метафора	51
Порівняння	24
Метонімія	7
Гіпербола	5
Зевгма	4
Перифраз	1

Розглянемо докладніше застосування цих виражальних засобів у ПО персонажів. Як слідує з таблиці, Дж. Голсуорсі найчастіше вживає епітети для зображення зовнішності героїв, серед яких налічуються як загальномовні (*firm chin, sweet look*), так і індивідуально-авторські (*supercilious, dandified taciturnity, an alluring strangeness*). Структурно епітети представлені різноманітними моделями, серед них найчисельнішими є одиничні епітети (79 одиниць): *a great talker, heathen goddess, a weak character, charming face*. Менш вживаними є парні епітети, яких налічується 30 одиниць: *a dark-skinned, solemn soul, the gold-haired, dark-eyed girl*, а також зворотні, їх кількість в описах персонажів становить – 16 одиниць: *an appearance of reserve and secrecy*. У ПО персонажів неодноразово трапляються ланцюжкові епітети (10 одиниць). Так, змальовуючи зовнішність Ірен, автор використовує наступні ланцюжкові епітети: *an expectant, strange, primeval immobility* [9, с. 30]; *She was silent, passive, gracefully averse* [9, с. 50]. Виразна оцінка семантика зовнішніх рис персонажів здійснюється за допомогою двоступеневих епітетів (5 випадків): *a carefully veiled sprightliness, flexibly straight shoulders* та тих, в основі яких є порівняння (3 випадки): *his bird-like rapidity*.

У результаті дослідження було виявлено 51 метафору в портретних описах аналізованого роману Дж. Голсуорсі. Більшість метафор (36 випадків) є оригінальними авторськими: *A brooding look came instantly on Irene's face, and even James became conscious of the rigidity that took possession of her whole figure beneath the softness of its silk and lace clothing* [9, с. 60]; *Soames had become very pale – a struggle was going on within him* [9, с. 48]. Разом з тим, 15 можна зарахувати до загально-мовних: *He had always been a cub, with his nose in the air* [9, с. 19].

Автор достатньо часто використовує порівняння (24 випадки) для зображення зовнішності персонажів. Наприклад, в описі вигляду героїні Ірен, використано такі порівняння: *...but Irene could be imagined, like some nymph, bathing in wayside streams, for the joy of the freshness and of seeing her own fair body* [9, с. 49]; *...Irene's eyes, like dark thieves, stealing the heart out of the spring* [9, с. 97]; *But instead of the print he seemed to see his wife – with her yellow hair flowing over her bare shoulders, and her great dark eyes – standing like an animal at bay* [9, с. 177].

Дж. Голсуорсі посилює виразність зовнішнього вигляду персонажа, використовуючи синекдоху (7 одиниць): *His words were addressed to Swithin, his eyes smiled slyly at old Jolyon; only Soames remained unsatisfied* [9, с. 40]. Зображаючи зовнішність героїв автор також застосовує художній засіб перебільшення – гіперболу (5 одиниць): *This walk towards them was the most courageous act of old Jolyon's life; but no muscle of his face moved, no nervous gesture betrayed him* [9, с. 62].

За допомогою зевгми (4 одиниці) письменник надає портретним зображенням своїх персонажів вражаючих характеристик: *With his white head and his loneliness he had remained young and green at heart* [9, с. 19].

І тільки один випадок характеристики зовнішності за допомогою перифразу знайдено в романі (1 одиниця): *... the smile die off his lips* [9, с. 139].

Таким чином, у ході аналізу застосування лексичних виражальних засобів, використаних у ПО персонажів у романі «Власник» Дж. Голсуорсі, нами встановлено, що епітетна характеристика зовнішності персонажів переважає в досліджуваному творі. Це можна пояснити наявністю великої кількості означень, які характеризують людину, надаючи опису стилістичного забарвлення. Автор достатньо часто послуговувався такими тропами як метафора та порівняння для змальовання літературних героїв і значно менше вживав метонімію, зевгму, гіперболу та перифраз.

Перспективу використання результатів дослідження ми вбачаємо в наукових дослідженнях ідіостилю Дж. Голсуорсі та у вивченні мовних особливостей інших композиційно-мовленнєвих форм.

Література:

1. Ананьян Е. Лінгвостилістичні засоби портретизації образів форсайтівського циклу Дж. Голсуорсі / Е. Ананьян // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. пр. / МОН України, Переяслав-Хмельницьк. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. – Переяслав-Хмельницький : СКД, 2010. – Вип. 8 – С. 3–11.
2. Борисова Т. С. Лінгвостилістичні засоби створення образу стереотипного персонажа (на матеріалі англійської пригодницької прози XIX–XX ст.): : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.04 спец. «Германські мови» / Т. С. Борисова. – Одеса, 2002. – 20 с.
3. Малетина О. А. Лингвостилстические особенности портрета как жанра художественного дискурса : (на материале произведений Т. Драйзера) : дис. ... канд. филолог. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О. А. Малетина. – Волгоград, 2004. – 21 с.
4. Омечинська О. В. Особливості порівняння у портретному описі / О. В. Омечинська // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна / Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2010. – Вип. 64. – С. 170–174. (Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов; № 930).
5. Омечинська О. В. Особливості формальних та змістових характеристик епітетів у портретному описі / О. В. Омечинська // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна / Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2011. – Вип. 65. – С. 168–172. (Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов; № 953).
6. Рашкі Н. Особливості портретних описів у романі «Таємний сад» Ф. Г. Бернет / Н. Рашкі // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. – Дрогобич : Посвіт, 2015. – Вип. 12. – С. 175–179.
7. Селезнева С. Ю. Языковые средства и когнитивные модели описания внешности персонажей в англоязычной художественной прозе : на материале произведений английских и американских писателей XIX и XX вв. : дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Светлана Юрьевна Селезнева. – М., 2001. – 299 с.
8. Тараненко О. О. Троп // Українська мова. Енциклопедія / НАН України ; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні ; Інститут української мови / [ред. В. М. Русанівський] / О. О. Тараненко – К. : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. – 750 с.
9. Galsworthy J. The Forsyte Saga / J. Galsworthy. – Cedric Watts, 2012. – 722 p.